

JEREMY BLACK, *Rethinking Military History*,

London 2004, Routledge, 260 s.,

ISBN 0-415-27534-2

Historie vojenství, chápaná v nejširším smyslu studia války a věci s ní souvisejících, patří k tradičním součástem tzv. „historické vědy“. Z pohledu mnoha historiků vojenství na její postavení v akademickém světě pak patří k největším „otloukánkům“ svého mateřského oboru. Tato situace platí pravděpodobně v měřítku celosvětovém a jistě i v měřítku lokálním.¹

V dávných dobách 50.–60. let 20. století, kdy oborový diskurz západní historiografie stále hlásal primát pozitivisticky nahlížených politických dějin a kdy by zdánlivá logika věci (válka jako pokračování politiky jinými prostředky) měla dávat historii vojenství dostatek prostoru, byla tato odstrčena na vedlejší kolej akademického zájmu a působila v (částečně dobrovolném) uzavřeném „ghettu“ klasické vojenské historie. Lze říci, že v dané době nebyla ničím jiným než do sebe uzavřenými dějinami vojenských operací, vojenských jednotek a vojenských technologií, jdoucími ve stopách prošlapaných autory, jako byli Hans Delbrück, J. F. C. Fuller či Basil Liddell-Hart.² Ze strany historiků ostatních oblastí bádání si pak tato vojenská historie vesměs vysloužila maximální možný despekt a mnoho nepomáhaly ani občasně snahy zapojit vojenské aspekty dějin do širšího kontextu.³ Změny, jež v průběhu 70. let plně zasáhly obecnou historiografii a její stále ještě rankeovskou tradici, však nakonec dorazily i do sfér historiografie vojenství a stály u zrodu tzv. „nové vojenské historie“. Ta se odvrátila od tradičních témat a v průkopnických dílech autorů jako John Keegan či André Corvisier se zaměřila na psychologické, sociální a kulturní aspekty války a vojenských institucí, vytvářejíc celé nové přístupy jako „tvář bitvy“ či „válka a společnost“.⁴ Ke stále výraznějšímu propojení s trendy obecného historiografického diskurzu pak docházelo i nadále a výsledkem bylo postup-

né vyvedení historie vojenství z jejího ghetta na akademickou půdu. Na počátku 90. let pak byla její popularita mezi západními historiky taková, že to vedlo Paula Kennedyho k sepsání statě s výmluvným názvem *–Pád a vzestup vojenské historie*.⁵ Jeho optimistické předpovědi stran zastoupení vojenské historie v akademickém světě se však nevyplnily, ba právě naopak. S dalším přívalem nových přístupů (v americké historiografii například zájem o dějiny menšin, sociálních skupin a také gender history) k historii v průběhu 90. let začala vojenská historie takřkajíc opouštět své pozice a v roce 1997 již situace vedla historika vojenství Johna Lynna k pesimistickému volání po opevnění se k poslednímu boji o zachování existence oboru v akademickém světě.⁶ Přes relativně úspěšné snahy autorů, jako jsou například právě John Lynn či John Keegan, o propojení historie vojenství s „novou kulturní historií“ je pak zřejmé i dnes stále obecně rozšířen Lynnem citovaný názor, že „vojenská historie je historií tím, čím je vojenská hudba hudbě“.⁷ Alespoň autor této recenze se s podobnými postoji setkal nejen v české kotlině, ale i mezi předními členy renomovaných kateder historie na amerických univerzitách.

S postavením historie vojenství v akademických kruzích ostře kontrastuje její situace v oblasti populární historie, či chcete-li literatury faktu. Pod díly velmi rozdílné kvality se prohýbají police knihkupectví i nadšených čtenářů a zájem širší veřejnosti o ně zjevně neupadá, vyvoláváje tím závistivě a zároveň pochybovačné pohledy historiků. V lepším případě se jejich metodologické pojetí pohybuje v intencích výše zmíněné „klasické“ historie vojenství. Pozitivistické dějiny vojenských jednotek, nejrůznějších zbraňových systémů, obecné přehledy všeho druhu a v první řadě pak operační dějiny přecházející až v jakousi „bitvologii“, to vše bylo a je heslem dne. Kvalita je, jak již bylo zmíněno, značně rozdílná, nesčetněkrát velmi pochybná, a co chybí především, je metodická analýza a zasazení do širšího kontextu dějin. Výsledkem je poněkud omezená interpretace minulosti. Na dalším zjednodušování se v tomto směru podílí i filmový průmysl, zachvácený v posledních letech zájmem o historická témata s výraznými vojenskými aspekty a podávající jejich obraz v obvykle svérázně zkrácené podobě.

Jeremy Black, profesor historie na univerzitě v Exeteru a uznávaný odborník na historii vojenství, se v této situaci pokouší ve své knize nabídnout kritické zamyšlení nad současným stavem historiografie vojenství a nad problémy, s nimiž se potý-

1 Ke stavu české historiografie vojenství v době nedávno minulé IVAN ŠEDIVÝ, *Česká historiografie vojenství 1989–2002*, ČCH 100/2002, s. 868–901.

2 Srov. HANS DELBRÜCK, *Geschichte der Kriegskunst*, Berlin 1920–1932 (6 svazků); J. F. C. FULLER, *The Decisive Battles of the Western World*, London 1954–1956 (3 svazky); BASIL LIDDELL-HART, *Strategy*, New York 1954.

3 Pro klasický příklad srov. teorii „vojenské revoluce“, poprvé formulovanou Michaellem Robertsem v 50. letech, kauzální posloupnosti odvozující vznik moderního byrokratického státu od změn v taktice armád konce 16. století: MICHAEL ROBERTS, *The Military Revolution, 1560–1660*, Belfast 1956. K tomu srov. GEOFFREY PARKER, *The Military Revolution: Military Innovation and the Rise of the West, 1500–1800*, Cambridge 1996.

4 Srov. například JOHN KEEGAN, *The Face of Battle*, New York 1976; ANDRÉ CORVISIER, *L'Armée française de la fin du XVIIe siècle au ministère de Choiseul. Le Soldat*, Paris 1964.

5 PAUL KENNEDY, *The Fall and Rise of Military History*, MHQ. The Quarterly Journal of Military History 3/1991, s. 301–320.

6 JOHN A. LYNN, *The Embattled Future of Academic Military History*, Journal of Military History 61/1997, s. 777–789.

7 J. A. LYNN, *The Embattled Future of Academic Military History*, s. 778. K tomu srov. JOHN KEEGAN, *A History of Warfare*, New York 1993; JOHN A. LYNN, *Battle: A History of Combat and Culture*, New York 2003.

ká. Zároveň přináší přehled historiografie vojenství, zabývající se obdobími od roku 1500 až dodnes, a pokouší se na příkladech ukázat cestu, kudy by se tento historický obor mohl a měl dále ubírat. Ve svém (značně) kritickém hodnocení dnešní situace v historiografii vojenství identifikuje Black v jejím diskurzu množství základních problémů, jež obor omezují a vyžadují řešení. V první řadě je to fakt, že historie vojenství je stále i dnes nahlížena v progresivistickém duchu, tedy jako vývoj od nedokonalosti k dokonalosti procesem neustálého vylepšování. Tento progresivismus, v paradigmatu obecné historiografie již opuštěný, zapustil v historiografii vojenství tak hluboké kořeny v souvislosti s jiným, ještě výraznějším problémem oboru, jak soudí Black. Tím je „technologická zaujatost ve vysvětlování vojenských kapacit a fascinace technologií v úvahách nad vývojem vojenství“ (s. IX). Jakékoli změny v oblasti vedení války jsou pak viděny omezujícími brýlemi technologického determinismu, definujícími veškeré změny jako vývojový proces směrem k dokonalosti. Většina konfliktů je nahlížena přes zbraňové systémy – dokonalejší výzbroj je základním předpokladem úspěchu a naopak – a především populární chápání války se prakticky omezuje jen na spory o technické parametry luků, pušek či letadel. Black navíc ukazuje, že tento neblahý stav se postupem času spíše prohlubuje a zdá se, že je průvodním jevem vzrůstající závislosti naší civilizace na technologii. Jak píše, „technologie je přeceňována vojenskými kruhy, tiskem i veřejností“ (s. 111).⁸ Je samozřejmé, že ohled na technologický vývoj nelze z úvah o válce vypustit, ale dle Blacka je třeba jej především vidět v kontextu dynamických vztahů k ostatním aspektům, vztahujícím se k vedení války, a nikoli jako něco samospatitelného. O tom, že vliv „nevojenských“ technologií na válku, její vedení i chápání je pro změnu obecně většinou ignorován, ani nemluvě.

Dalším, dost možná klíčovým problémem, jenž Jeremy Black v současné historiografii vojenství identifikoval, je její téměř absolutní eurocentrismus, resp. důraz na západní vojenské systémy a jejich vývoj. Dějiny jsou tak podle Blacka často zcela chybně nahlíženy jako „vzestup Západu“, jeho nadřazené vojenské moci a jeho technologií a neevropské vojenské kultury jsou zmiňovány pouze jako inferiorní tehdy, když byly poraženy. Nesčetné katastrofy Evropanů z rukou jiných kultur jsou pak omlouvány či raději neuváděny, neboť by narušovaly logiku kontinuálního vítězství Západu. Vnitřní vývoj a problémy ostatních vojenských kultur a politických entit jsou vcelku ignorovány a jejich podlehnutí „Západu“ chápáno jako přirozený proces vítězství progresivnějšího přístupu k věci. Z tohoto pojetí

8 Koneckonců americká vojenská doktrína je technologiemi přímo posedlá a v její teorii RMA (Revolution in Military Affairs), vysvětlující historický vývoj ve vojenství, hraje technologie klíčovou roli. Snaha nahradit „člověka“ „materiálem“ je zásadním projevem přístupu amerických ozbrojených sil k válce v posledních sedmdesáti letech.

pak vycházejí teorie o zvláštním „západním způsobu války“, který ať již díky technologii či svébytné vojenské kultuře k tomuto vítězství vedl.⁹ Není třeba dodat, že stejně, jako je nemožné nalézt v nekonečné kulturní rozmanitosti jeden „orientální způsob války“, tak je to poněkud problematické i pro samotný Západ. Ke kulturně plnoprávnému zastoupení mimoevropských oblastí pak příliš nepřispívá odlišná (ryze utilitární) tradice chápání historie vojenství v zemích, jako je například Čína, ponechávající výzkum na západních historících, potýkajících se s jazykovými i kulturními rozdíly. Black doporučuje čelit nejen eurocentrickým tendencím, ale i konzervatismu oboru obecně, a to důrazem jak na rozmanitost historií i kultur, tak na společné znaky vojenských institucí všech lidských společností. Tedy na komparaci a sledování dynamiky vzájemných vlivů a změn, a to nejen v samotných způsobech vedení války, ale i v širším kontextu dějin. Selektivitu pak nachází nejen v přístupu k historii vojenství jako celku, ale i v rámci samotné Evropy. Zde je důraz kladen na tzv. „paradigm powers“, tedy dominantní vojenské systémy toho kterého období (dnes například USA), a obecně pak na oblast západní Evropy a USA s minimální pozorností věnovanou Evropě východní. Z pohledu chronologického pak často podobný osud v rukou historiků vojenství potkává celé období středověku, které je v důsledku zmíněné progresivistické tradice a také díky renesančnímu původu moderní historiografie vojenství považováno za nepřirozenou výchylku v podobě kroku zpět na přímce vývoje.

Vedle výše popsaných základních problémů definuje Jeremy Black ve svých úvahách i řadu dalších. Z nich vypíchneme například skutečnost, že válka na zemi je povětšinou studována odděleně od války na mořích či řekách, či důležitou poznámku, že současná historiografie vojenství omezuje své chápání války na konflikt dvou státních formací a například z občanských válek se podvědomě soustřeďuje na ty, které vykazují znaky stejné jako války mezi státy. Zde by snad stála za pokus v Blackově práci bohužel chybějící úvaha nad původem tohoto jevu a tím i nad původem našeho chápání války vůbec, neboť jsem toho názoru, že i pro výklad na téma historiografie vojenství je tento problém klíčový. V tomto případě se lze domnívat, že pro současně převažující (v obecném povědomí zcela jistě) chápání války jako mezistátní záležitosti má takřka osudový význam populární a obvykle zjednodušeně citovaná Clausewitzova věta, že válka je pokračováním politiky jinými prostředky.¹⁰ Toto omezené nazírání problému s sebou pak přináší jak

9 Srov. například G. PARKER, *The Military Revolution*; VICTOR D. HANSON, *The Western Way of War: Infantry Battle in Classical Greece*, Berkeley 1989.

10 Podobná úvaha by se dala rozvést i na téma nesmírné popularity bitev jako historických událostí v západní historiografii; i přes svůj zřejmý vliv by tady ale již napoleonsko-clausewitzovská tradice nestačila.

vyločení celé řady kultur z okruhu bádání, tak v praktičtější rovině například potíže s uchopení současných témat, jako je „válka proti terorismu“. Očekával bych proto od autora výraznější volání po těsnějším propojení historiografie vojenství s obory, jako je například kulturní antropologie. Pohříchu se ho v práci Jeremy Blacka nedostává, což je také asi má jediná výtka vůči ní.

Krom tohoto omezujícího pojetí předmětu studia oboru zmiňuje Black také další výrazný problém historiografie vojenství – až příliš často studuje válku odděleně, v jakémsi skleníku, kde jsou operační a taktické historie dějinami samy pro sebe. Nejenže vytrženost z politického či potažmo sociálního a kulturního kontextu výrazně omezuje obecné závěry oboru, ale ve své zaujatosti vojenskými problémy ovlivňuje i samotné operační studie. Příklad války ve Vietnamu byl až příliš lákavý, než aby jej Black nevyužil. Většina studií konfliktu ve své zaujatosti válkou samou kritizuje tehdejší politická omezení, aniž by si uvědomila, že to byly politické cíle, které válku zrodily, a ona omezení byla jejich součástí. Válka se tedy jimi musí řídit; nemůže existovat mimo své cíle a prostředí. Přesto je zde zdánlivě nekonečné množství autorů především populárních historií, kteří si to neuvědomují. Mnoho z nich pak produkuje onu již výše zmíněnou „bitvologii“, jakousi laboratorní, „absolutní“ válku. Přesně opačný jev pak Black nachází v přístupu „válka a společnost“, jenž často vede své zastánce až k demilitarizaci historie vojenství – válka je jim nepříjemně chaotickým narušením chodu jimi studovaných statických sociálních institucí (s. 6–7). Jak však i Jeremy Black poznamenává, ani tento přístup neziskává historii vojenství v akademické obci nové příznivce. Její pozice je stále v akademickém „ghettu“, a množství z jejich výše zmíněných omezení mimo jiné pramení z toho, že mnoho historiků vojenství je v tomto ghettu dobrovolně, oplácějící okázalým ignorováním obecného diskurzu svým kolegům jejich despekt (s. 27). Obecné povědomí o vojenské historii pak často formují populární tvorba a média, což přidává onomu ghettu další rozměr. Jak Black strážlivě konstatuje reálný fakt, autorů, kteří by byli schopni vytvořit populární dílo prvotřídní analytické kvality, je pouhá hrstka (s. 41), což je věčná škoda, a nejen ve světové historiografii vojenství.

Na závěr je třeba říci, že práce Jeremy Blacka *Rethinking Military History* je i přes zmíněnou drobnou výtka či spíše poznámku ve svém úsilí o podání globálního obrazu stavu historiografie vojenství výjimečným a velmi záslužným počinem. Jen stěží se najde obor, který by podobnou analýzu potřeboval více. Autorovo přesné hodnocení situace, jeho rozsáhlý přehled, založený na dlouholetých zkušenostech, a také nesporná inspirativní síla jeho práce jsou obdivuhodné a zůstávají obdivuhodnými i přes to, že recenzovanou studii rozhodně není možné zařadit do kategorie „čtivé knihy“. Jsem však toho názoru, že každý, kdo hodlá být historikem vojenství, by si ji měl přečíst a vzít si jeho závěry na téma dalšího směřování oboru k srdci. Vzhledem k nepříliš utěšenému stavu tohoto oboru v české kotlině to pak platí dvojnásob.

Jiří Hutečka

LENKA ŘEZNÍKOVÁ, *Moderna & historismus. Historické reprezentace v proměnách literatury na přelomu devatenáctého a dvacátého století*, Praha 2004, Libri, 352 s., ISBN 80-7277-278-3

Pro současnou situaci českých duchovněd se mi zdá příznačné, že zajímavá, inspirativní a pojmově propracovaná monografie mladé historičky Lenky Řezníkové prošla odbornou veřejností víceméně bez povšimnutí. Recenzní mlčení jako by jen znovu potvrzovalo názor, že v našich oborech se badatelé navzájem příliš nechtou a že teoreticky či interpretačně inovační koncepty se spíše než za intelektuální výzvu považují za pouhý ornament na faktografické stavbě tradičního historického vyprávění, resp. empirického šetření. Ale co s tím, že v nich sice nic nebylo opomenuto, když zároveň chybí pojmy, které by ukázaly význam vyprávěného, umožnily srovnání a narysovaly souvislosti.

Autorčina tematizace přechodu od historismu k moderně je přitom interdisciplinární; navíc je aktuální a svým významem mnohem obecnější, než se na první pohled může zdát, ať už s ohledem na dějiny idejí, na soudobé teorie modernity a modernizace, na strukturalistické metodologie či s ohledem na některé argumentační obraty postmoderní diskuse.

Problémy vztahu starého a nového, tradičního a moderního jsou ale starší a v mnohém odkazují až k oné předosvícenské *Querelle des Anciens et des Modernes*, tedy ke sporu minulého a moderního, kdy se pro evropské lidstvo asi poprvé otevřela budoucnost jako prostor individuálních záměrů a obecného pokroku. A s tím i problematika zájmů, účelové racionality a tvorby namísto nápodoby. Tehdejší řešení bylo paradigmatické. Svými intencemi umožňovalo genetický přístup ke skutečnosti a vývoj k pozdějšímu historismu. Obojí pak vyvrcholilo nadvládou historiografie v dlouhém 19. století (Franz J. Bauer).

Jak autorka ukazuje, od 90. let onoho století se tato situace znovu paradigmaticky mění. Dochází ke zřetelnému obratu perspektiv: oproti dominanci „historického“ (což nakonec znamenalo jen individuálně podmíněného, kulturně, nacionálně a vývojově specifického, genetického a často jen tradičního a setrvačného) se začalo prosazovat „logické“ (tzn. systematické, strukturní, obecně platné a nutné, komparativně normativní apod.). Samozřejmost přístupů tehdy kulminujícího historismu a v něm dominujícímu přesvědčení, že „život a skutečnost jsou dějiny a nic jiného než dějiny“ (Benedetto Croce), a také důvěra ve fundamentující sílu psychologismu se začaly rychle drobit. Nejen pro relativistická nebezpečí, která sebou historismus i psychologismus nesly, nýbrž především pro jejich neschopnost